

УДК 343.137

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.9.42>**Наталя Турман,**

канд. юрид. наук,

асистент кафедри процесуального права юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

УГОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА ТА УКРАЇНИ

Законодавче закріплення порядку здійснення кримінального провадження на підставі угод є прогресивним положенням КПК України. Незважаючи на закріплення інституту угод на законодавчому рівні, під час опрацювання норм останнього можна окреслити чимало прогалин та колізійних моментів, що виникають під час втілення інституту угод у практичну сферу. Усунення прогалин у чинному законодавстві, що стосуються процедури укладення угод, а також укладення угод з чітким дотриманням законодавчих вимог є запорукою пришвидшення здійснення кримінального провадження. Своєю чергою недосконалість процедури, порушення законодавчо визначеної процедури укладення угод її сторонами та іншими учасниками кримінальних проваджень часто призводить до серйозних негативних наслідків і слугує своєрідною «перепорою» щодо законного, належного втілення цього інституту кримінального процесуального права у практичну сферу [1, с. 259]. Водночас залишається потреба у здійсненні комплексного, системного аналізу інституту угод у кримінальному процесі зарубіжних країн та кримінальному процесі України, здійсненні на цій основі порівняльно-правового аналізу такого інституту, дослідженні процесу становлення угод у кримінальному процесі України, виокремленні певних особливостей ініціювання та укладення угоди про примирення та угоди про визнання винуватості, а також дослідженні колізійних моментів та опрацюванні прогалин у чинному законодавстві щодо реалізації та втілення інституту угод у практичну сферу. В Україні, як і в більшості постсоціалістичних країн, відбувається уніфікація національного законодавства та приведення останнього у відповідність до міжнародних норм. Законодавство Республіки Молдова не є винятком з цього правила. Інститут угод у кримінальному процесі Республіки Молдова був закріплений на законодавчому рівні і почав утворюватися в практичну сферу раніше ніж в Україні, однак вироблення єдиної практики застосування таких норм наразі триває. Стаття присвячена аналізу інституту угод у кримінальному процесі Республіки Молдова та України. Проаналізовано чинне законодавство, що регулює процедуру ініціювання, укладення та виконання угод у кримінальному провадженні, окреслено спільні та відмінні риси в законодавчих положеннях цих двох країн. Сформульовано висновки і пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального процесуального законодавства в зазначеній сфері.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, угода про визнання винуватості, угода про примирення, процедура медіації, медіатор.

Постановка проблеми. Інститут угод законодавчо закріплений у КПК України вже більше п'яти років, однак стверджувати про те, що цей інститут повністю належним чином функціонує на практиці ще рано, оскільки вироблення єдиної практики застосування норм такого інституту наразі триває. Отже, залишається доречною необхідність здійснення порівняльно-правового аналізу інституту угод в Україні та інших зарубіжних країнах, окреслення відмінних, «позитивних» норм, на основі яких такий інститут ефективно діє у правовому полі інших країн і які могли б сприяти удосконаленню цього інституту в Україні.

Дослідження і публікації. Питання удосконалення кримінального процесуального

законодавства щодо забезпечення належної процедури укладення угоди про визнання винуватості та угоди про примирення, ролі медіації у кримінальному процесі, визначення процесуального статусу медіатора привертати увагу багатьох відомих дослідників: Ю.В. Бауліна, І.А. Войтюка, Р. Веннігера, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, В.В. Землянської, В.Т. Маляренка, В.Т. Нора, І.Д. Перлова, М.В. Руденка, В.Я. Тація, Д. Фолджера, І.Я. Фойницького, М. Філли та інших.

Всі ці дослідження створили наукове підґрунтя для подальшого розвитку та удосконалення інституту угод у кримінальному процесі України, а також для розробки єдиного механізму реалізації відповідних норм на практиці.

Мета і завдання цієї статті полягають у здійсненні аналізу норм чинного законодавства та практичної сфери застосування інституту угод у кримінальному процесі Республіки Молдова та України з метою виявлення складних і спірних питань, що виникають на практиці під час здійснення кримінального провадження на підставі угод. А також врахування прогресивних законодавчих положень, які належним чином практично реалізуються під час здійснення кримінального провадження на підставі угод у Республіці Молдова з метою удосконалення здійснення такого виду провадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Здійснюючи аналіз основних положень угоди про визнання вини, видається, що в ст. 504 КПК Республіки Молдови, на відміну від КПК України, під час визначення загальних положень застосування інституту угоди про визнання вини закріплене чітке визначення такого виду угоди. Це угода між державним обвинувачем і обвинуваченим або залежно від обставин підсудним, який погодився визнати свою вину в обмін на скорочення покарання.

Угода про визнання вини за законодавством Республіки Молдови може бути укладена у разі скоєння злочинів невеликої чи середньої тяжкості або тяжких злочинів у будь-який момент після пред'явлення обвинувачення до початку судового розслідування. Натомість КПК України зазначає, що укладення угоди про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особи про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку [2, с. 146]. Укладення угоди про визнання вини (КПК Республіки Молдова) допускається навіть у тому разі, коли в справі бере участь потерпілий. Укладення угоди про визнання винуватості (КПК України) у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди.

Для угоди про визнання вини (КПК Республіки Молдова) характерним є те, що її укладення можливе тільки за умови скорочення покарання особі, яка притягується до кримінальної відповідальності. Натомість згідно із законодавством України домовленості сторін угоди під час узгодження покарання не мають виходити за межі загальних

засад призначення покарання, встановлених законом України про кримінальну відповідальність [3].

Ініціювати укладення угоди про визнання вини може прокурор, обвинувачений, підсудний, його захисник (КПК Республіки Молдова). Своєю чергою як у Республіці Молдова, так і в Україні законодавець покладає на прокурора обов'язок перед укладенням такого виду угоди враховувати суспільний інтерес щодо забезпечення швидкого розгляду конкретної справи.

У разі ініціювання укладення угоди про визнання вини прокурором (КПК Республіки Молдова) останній має враховувати такі обставини: бажання обвинуваченого, підсудного сприяти здійсненню досудового розслідування або обвинуваченню інших осіб; ставлення обвинуваченого, підсудного до своєї злочинної діяльності і до наявних у нього судимостей у минулому; характер і тяжкість висунутого обвинувачення; щире зізнання обвинуваченого, підсудного і його бажання взяти на себе відповідальність за скоєне діяння; наявність вільного та добровільного виявлення бажання обвинуваченого, підсудного якнайшвидше визнати свою вину і дати згоду на скорочене провадження у справі; ймовірність засудження особи у відповідній справі; наявність суспільного інтересу в забезпеченні більш оперативного розгляду справи з мінімальними витратами.

Аналіз законодавчих норм двох країн показує, що певною мірою є відмінності у процедурі укладення угоди про визнання винуватості у разі, якщо така угода ініційована прокурором. Так, згідно з КПК Республіки Молдова, якщо прокурор ініціював провадження на підставі угоди про визнання вини обвинуваченим, підсудним, він звертається до захисника й обвинуваченого, підсудного із цією пропозицією. У такому разі захисник із дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність, обговорює з обвинуваченим низку визначених законом питань. У КПК України процедура дещо інша: не передбачається обов'язкове звернення до захисника, оскільки участь захисника під час укладення такого виду угод не визначена обов'язковою.

Судовій інстанції (згідно з КПК Республіки Молдова) забороняється ініціювати та брати участь у процедурі укладення такого виду угоди. До обов'язків судової інстанції належить встановлення законності укладення угоди про визнання вини, її добровільності, присутності захисника під час її укладення, наявності достатніх доказів для підтвердження обвинувачення. Суд перед тим, як почне допитуватися підсудний стосовно його позиції щодо умов,

змісту та наслідків укладення угоди, має чітко з'ясувати, чи є у захисника достовірною інформація про бажання обвинуваченого, підсудного укласти угоду про визнання вини та чи відповідає позиція захисника позиції обвинуваченого, підсудного. Саме на основі таких фактичних даних судова інстанція може прийняти або відхилити угоду про визнання вини.

З аналізу законодавства Республіки Молдова та України чітко вбачається, що суд не є стороною угоди, роль судової інстанції зводиться виключно до перевірки угоди на предмет її законності та добровільності.

Угода про визнання вини згідно з КПК Республіки Молдова складається в письмовій формі з обов'язковою участю захисника, обвинуваченого (підсудного). Угода підписується прокурором, обвинуваченим, підсудним і захисником так, щоб їхні підписи стояли на кожному аркуші угоди. Крім того, захисник має окремо в письмовій формі засвідчити, що угода про визнання вини обвинуваченим, підсудним була розглянута ним особисто, що передбачений порядок для укладення вказаної угоди був дотриманий і визнання обвинуваченим, підсудним своєї вини є наслідком їхніх попередніх перемовин в умовах конфіденційності. Надалі перед направленням до суду справи з угодою про визнання вини обвинуваченому та його захиснику надаються матеріали справи для ознайомлення, а також вручається обвинувальний висновок. Аналіз таких положень свідчить про те, що спільною рисою під час укладення угоди про визнання вини в Україні та Республіці Молдова є законодавче закріплення письмової форми та обов'язкових реквізитів угоди. Відмінною рисою є те, що під час укладення такого виду угоди у Республіці Молдова є обов'язкова участь захисника, який може бути також ініціатором укладення такого виду угоди і останній мусить не лише підписати текст угоди, а й зобов'язаний письмово засвідчити той факт, що її укладення відбувалось із дотриманням передбаченої законом процедури. Своєю чергою КПК України під час укладення угоди про визнання винуватості обов'язкової участі захисника не передбачає.

Порядок розгляду судом угоди про визнання вини передбачений ст. 506 КПК Республіки Молдова і він є значно більш законодавчо деталізований, ніж в Україні. Залежно від обставин справи угода може розглядатись судом у відкритому чи закритому судовому засіданні. Під час її розгляду суд має встановити такі обставини провадження, як: наявність у матеріалах справи письмового підтвердження захисника про бажання обви-

нуваного, підсудного укласти угоду про визнання вини; факт відповідності позиції захисника позиції обвинуваченого, підсудного; факт попереднього відібрання судом у підсудного письмового підтвердження про те, що він погоджується дати показання під присягою; після присяги суд уточнює в підсудного такі обставини: чи розуміє він, що дав присягу перед судом і що в разі надання завідомо неправдивих показань вони в майбутньому можуть бути використані проти нього в іншому процесі за надання завідомо неправдивих показань; анкетні дані підсудного; чи проходив він останнім часом лікування через психічні розлади або наркотичну чи алкогольну залежність; чи перебуває він нині під дією наркотичних речовин, ліків чи алкогольних напоїв; чи отримав він постанову про притягнення його як обвинуваченого й обвинувальний висновок та чи обговорював їх разом зі своїм захисником; чи задоволений він якістю правової допомоги, що надає йому його захисник; чи бажає він після проведення консультацій зі своїм захисником, щоб угода про визнання винуватості була затверджена судом; чи мав обвинувачений, підсудний можливість ознайомитись з угодою та обговорити її зміст зі своїм захисником; чи є така угода повним виразом домовленостей між підсудним та державою; чи зрозумілі підсудному умови угоди та низка інших визначених законом питань. Отже, КПК Республіки Молдова, на відміну від КПК України, зобов'язує суд з'ясувати в підсудного питання, чи задоволений останній якістю правової допомоги, що надає йому його захисник. З цього приводу доречно висловився С. Паславський, що така вимога закону покликана додатково захистити права та свободи особи, яка притягується до кримінальної відповідальності [2, с. 148].

Лише після виконання перелічених вище вимог суд з'ясовує в підсудного, чи підтримує він свою позицію щодо угоди про визнання вини. У разі якщо підсудний підтримує угоду про визнання вини, він дає показання по суті пред'явленого йому обвинувачення та висловлює свою думку щодо наявної в справі доказової бази. Якщо підсудний не підтримує угоди про визнання вини, він має право відмовитись від своїх показань стосовно інкримінованого йому злочину. У такому разі суд ухвалює рішення про розгляд справи в загальному порядку. Однак якщо суд переконається в достовірності показань, наданих підсудним під час судового засідання, і дійде висновку, що визнання останнім вини зроблено незалежно, добровільно, свідомо, без примусу чи тиску, він ухвалює рішення про прийнятність угоди

про визнання вини. В іншому разі суд ухвалює рішення про її відхилення.

Крім того, з порівняння законодавства двох країн вбачається різниця в процедурі затвердження судом угоди про визнання вини. У разі прийняття судовою інстанцією рішення, яким було затверджено угоду про визнання вини, суд переходить до етапу судових дебатів, де визначається міра покарання. Судові дебати складаються з промов прокурора, захисника та підсудного, які можуть ще раз висловитися в формі репліки. Своєю чергою КПК України закріплює положення, відповідно до якого, якщо суд переконується, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і признає узгоджену сторонами міру покарання.

Рішення суду про відхилення угоди про визнання вини (КПК Республіки Молдова) можна оскаржити протягом 24 годин. Ухвала про відмову в затвердженні угоди про визнання винуватості (КПК України) оскарженню не підлягає [4]. Варто звернути увагу й на ту особливість, що цього роду вирок, згідно з КПК Республіки Молдова, може бути оскаржено в касаційному порядку виключно з двох підстав: порушення процесуальних норм та призначення необумовленого угодою розміру покарання.

Своєю чергою медіація як метод примирення також згадується у КК та КПК Республіки Молдова, на відміну від КПК України, КПК Республіки Молдова не містить чіткого законодавчого закріплення на рівні з угодою про визнання вини, можливості укладення угоди про примирення. Однак ст. 57 п. 14-1 передбачає, що офіцер з кримінального переслідування інформує підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, потерпілого, цивільного позивача про можливість проведення медіації. Відповідно до ч. 9 ст. 219 КПК Республіки Молдова орган досудового розслідування і судова інстанція зобов'язані повідомити фізичним або юридичним особам, яким було завдано матеріальної чи моральної шкоди безпосередньо забороненим кримінальним законом діянням (дією або бездіяльністю) або в зв'язку з вчиненням цього діяння, про їх право пред'явити цивільний позов або вдатися до медіації для вирішення цивільного спору. У ст. 344-1 Глави II «Прийняття кримінальної справи до провадження» КПК Республіки Молдова передбачено, що у разі обвинувачення особи у скоєнні легкого або незначного діяння, а стосовно неповнолітніх – також у разі вчинення тяжких злочинів, передбачених у розділах II-VI КК Республіки Молдова, а також у випадках, передбачених у ч. 1 ст. 276 КПК Республіки

Молдова (справи приватного обвинувачення), і в разі пред'явлення цивільного позову суд до моменту призначення справи до розгляду впродовж трьох днів з дня розподілу справи на вимогу сторін виносить рішення про призначення процедури медіації або примирення сторін.

Таке судове рішення має містити відомості про особу, на вимогу якої воно виноситься, відомості про обвинуваченого і суть обвинувачення, вказівку про необхідність вжиття заходів щодо вирішення справи шляхом медіації або примирення сторін, прізвище медіатора, який буде здійснювати процедуру медіації, з визначенням нового розумного строку здійснення такої процедури. Судове рішення направляється медіатору, обвинуваченому, потерпілому, прокурору і захиснику.

Медіатор до початку процесу медіації інформується судовою інстанцією про суттєві деталі (специфіку) справи. Медіатор негайно починає здійснювати процес медіації відповідно до положень Закону про медіацію. Після завершення медіації медіатор складає протокол, в якому зазначається підстава припинення процесу медіації. Протокол вручається сторонам і направляється судовій інстанції. Якщо сторони примирилися, медіатор складає мирову угоду, яка підписується сторонами і направляється судовій інстанції, в провадженні якої перебуває кримінальна справа, разом із протоколом про здійснення медіації.

На відміну від України, де доречними й нині залишаються пропозиції науковців ухвалити Закон «Про медіацію», увести до кола суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності медіатора, визначити його права та обов'язки, розробити організаційні та матеріально-технічні заходи щодо забезпечення діяльності медіаторів [5, с. 140], процесуальний статус та процедура медіації законодавчо закріплені у Республіці Молдова у Законі «Про медіацію».

У Законі «Про медіацію» визначений статус медіатора, організаційні форми діяльності медіатора і вимоги до реєстрації організацій, які здійснюють медіацію, принципи здійснення і наслідки медіації, особливості медіації в конкретних галузях, а також встановлені повноваження державних органів і установ у сфері медіації. Частина 2 Глави V цього Закону регулює положення щодо здійснення медіації у кримінальних справах та справах щодо правопорушень. Не допускаються до участі в медіації як медіатор у кримінальних справах і справах про правопорушення офіцер, що здійснював досудове розслідування, прокурор, суддя, адвокат

однієї зі сторін, а також особа, що перебуває в положенні несумісності зі здійсненням функцій медіатора на основі положень закону [6].

У будь-якому разі закріплення інституту угод у кримінальному процесуальному праві України – це закріплення імперативних та диспозитивних начал у кримінальному процесі під час здійснення проваджень на підставі угод, запорука та гарантія демократизації та гуманізації кримінального судочинства [7, с. 113].

Висновки і пропозиції

З огляду на той факт, що інститут угод законодавчо закріплені у кримінальному процесі Республіки Молдова значно раніше ніж в Україні та ефективно діє на практиці, доречно, на нашу думку, звернути увагу на низку відмінних ознак та прогресивних законодавчих положень, які ефективно діють під час втілення такого інституту у кримінальному процесі Республіки Молдова. Врахувати останні під час удосконалення норм кримінального процесуального законодавства, які стосуються здійснення кримінального провадження, на підставі угод з метою полегшення та покращення практичної реалізації такого інституту в Україні.

Legislative consolidation of the procedure of criminal proceedings on the basis of agreements is a progressive provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine. Despite the consolidation of the institute of agreements at the legislative level, in elaborating the norms of the latter, there are many gaps and conflicts that arise during the implementation of the institute of agreements in the practical sphere. The elimination of loopholes in the current legislation pertaining to the procedure for concluding agreements, as well as the conclusion of agreements with strict compliance with the legal requirements, are the key to accelerating criminal proceedings. In turn, the imperfection of the procedure, the violation of the legally prescribed procedure for concluding agreements by its parties and other participants in criminal proceedings often lead to serious negative consequences and serve as a kind of "impediment" to the lawful, proper implementation of this institution of criminal procedural law in the practical sphere. At the same time, there remains a need to carry out a comprehensive, systematic analysis of the institute of agreements in the criminal process of foreign countries and the criminal plea of Ukraine, to carry out on this basis a comparative-legal analysis of the institution, to study the process of forming agreements in the criminal process of Ukraine, to identify certain features of initiation and conclusion reconciliation agreements and plea agreements. In Ukraine, as in most post-socialist countries, there is a unification of national legislation and alignment of the latter with international norms. The legislation of the Republic of Moldova is no exception to this rule. The Institute of Agreements in the Criminal Procedure of the Republic of Moldova was enshrined at the legislative level and started to be implemented in the practical sphere earlier than in Ukraine, however, the development of a uniform practice of application of these rules is still ongoing. The article is devoted to the analysis of the institute of agreements in the criminal process of the Republic of Moldova and Ukraine. The current legislation that regulates the procedure for initiating, concluding and executing agreements in criminal proceedings outlines common and distinct features in the legislative provisions of the two countries' data. The conclusions and proposals aimed at improving the criminal procedural legislation in this field are formulated.

Key words: criminal proceedings, plea agreement, conciliation agreement, mediation procedure, mediator, comparative legal analysis.

Список використаних джерел:

1. Турман Н. Основні елементи змісту угоди про примирення. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 9. С 256–260.
2. Паславський С. Угода про визнання винуватості в Україні та угода про визнання вини в Республіці Молдова: порівняльний аналіз. *Національний юридический журнал: теорія і практика*. 2015. С. 143–148.
3. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 листопада 2012 року № 223-1679/0/4-12. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>.
4. Уголовно-процесуальний кодекс Республіки Молдова от 15 марта 2003 года № 122-XV. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?acti=view&view=doc&id=326970&lang=2>.
5. Туманянц А.Р. Запровадження інституту медіації в кримінальне судочинство України. Проблеми законності: Респ. міжвід. наук. зб. Вип. 101. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2009. С. 139–146.
6. Закон Республіки Молдова «Про медіацію» від 3 липня 2015 року № 137. URL: http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=78300.
7. Турман Н. Процесуальний статус та роль медіаторів під час укладення угоди у кримінальному провадженні. *Підприємство, господарство і право*. 2016. № 4. С 113–117.